

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 340.132.83 (477)

Р. О. Асєєв, аспірантОдеський державний університет внутрішніх справ
Кафедра кримінального права та кримінології
Сабанський провулок, 4, Одеса, 65014, Україна**ІСТОРИЧНІ ПРОЯВИ КОРУПЦІЇ
ТА ОСОБЛИВОСТІ БОРОТЬБИ З НЕЮ**

В статті проаналізовано підходи до визначення поняття корупції та досліджено заходи протидії означеному явищу. Зроблено висновок про те, що від визначення та усвідомлення сутності корупції як негативного соціального явища залежить комплекс заходів спрямованих на боротьбу з нею, виходячи із історичного досвіду.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, хабарництво.

Постановка проблеми. Для вирішення питання про ефективність та доцільність запровадження системи заходів боротьби з корупцією важливим, на нашу думку, є перш за все з'ясування глибини та правильності розуміння сутності корупції. Дане питання є ключовим не тільки для дослідження корупції як правової категорії, а й дослідженню проблеми корупції в інших галузях науки, в тому числі й за рахунок понятійно-категоріального апарату науки кримінального права.

Проблеми боротьби з хабарництвом, як найбільш небезпечною формою корупції, на сучасному етапі розвитку української держави відноситься до найбільш актуальних соціальних, політичних та юридичних проблем.

Хабарництво і корупція характерні для всіх держав світу. Відмінність різних держав в цьому плані полягає не в наявності чи відсутності хабарництва і корупції як явищ, а у масштабах, характері конкретних його проявів, силі впливу на соціально-економічні та політичні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спеціальної юридичної літератури, нормативно-правової бази та практики її застосування засвідчує про те, що питанням кримінальної відповідальності за хабарництво і корупцію завжди приділялась підвищена увага з боку вітчизняних законодавців, вчених та практиків.

Проблеми хабарництва в різні роки ставали предметом наукових досліджень багатьох відомих радянських вчених-правників: Б. В. Волженкіна, М. Д. Лисова, Б. В. Здравомислова, В. І. Солов'єва, В. Є. Мельникової, М. Й. Коржанського, О. Б. Сахарова, В. Ф. Кириченка, Б. С. Утевського тощо. Серед українських вчених найбільш суттєвий внесок у вирішення даних питань внесли О. Я. Светлов, М. І. Мельник, О. О. Дудоров, В. С. Лукомський тощо.

Однак, незважаючи на те, що проблемам кримінальної відповідальності та кваліфікації хабарництва приділяється значна увага як в наукових дослідженнях, так і в діяльності судових і правоохоронних органів, значна кількість питань не знаходить однозначного вирішення, стаючи досить часто предметом дискусії між вченими та практиками. Одним з таких питань, на нашу думку, є визначення сутності корупції та методів боротьби з нею.

Метою статті є дослідження проблеми формування поняття та ознак корупції в історичному вимірі, виходячи з яких, ми маємо сформулювати заходи протидії зазначеному негативному соціальному явищу.

Виклад основного матеріалу. Корупція – це соціальне явище, яке бере витоки у далекому минулому. Від античної доби й до сьогоднішніх днів значною проблемою

збавитися цієї ласки) монарх маніпулює своїм оточенням. Наприклад, у Російській Імперії чиновники призначалися відповідно до походження, тобто перевага надавалась не особистим якостям особи, а відповідно до ієрархії прізвищ.

Певною мірою традиційне песимістичне сприйняття людини як істоти, корумпованої від природи, сформувалося під впливом релігійних поглядів про недосконалість усього земного. Крім того, як відзначив у 1742 році шотландський філософ Девід Х'юм, люди мають набагато міцніші зобов'язання перед тими, хто їм ближчий, – перед родичами, друзями, аніж перед великими абстрактними одиницями, такими, наприклад, як суспільство чи людство. Так само людям легше пояснити свої незаконні вчинки інтересами політичної партії, аніж власною вигодою, оскільки, неправильну поведінку групи легше виправдати ідеологічними міркуваннями, аніж особистими розрахунками.

Як відзначає М. І. Мельник, інколи в окремих країнах у певний проміжок їх розвитку корупція набувала характеру повальної епідемії. Автор, на прикладі князя Олександра Меншикова, який був фаворитом російського царя Петра I, а пізніше фактично керував державою, показує, наскільки корупція може вразити державний апарат. Саме Меншиков своєю масштабною діяльністю по вимаганню та одержанню хабарів, розкраданню казенного майна та через інші зловживання глибоко і міцно вкорінював у російське суспільство ідею, що політичною владою можна користуватися для власного незаконного збагачення.

З процвітанню та розвитком держави розвивалася і корупція, набуваючи все нових проявів. Протягом усього царювання династії Романових корупція залишалася чималою статтею прибутку і дрібних державних службовців, і великих чиновників. Спираючись на документальні дані, можна стверджувати, що зміна державного ладу і форми правління в Російській Імперії в жовтні 1917 року не скасувала корупцію як явище, проте сформувала лицемірне відношення до неї, що чимало сприяло укоріненню останньої.

Так, 2 травня 1918 р. Московський революційний трибунал розглянув справу чотирьох співробітників слідчої комісії, що обвинувачувалися у хабарництві і шантажі, і присудив їм до шести місяців тюремного ув'язнення. Проте, з огляду на пропозицію переглянути цю справу, внесеної Головою РНК В. І. Леніним, ВЦВК повторно повернувся до цього питання і присудив трьох із чотирьох до десяти років позбавлення волі. В архівах зберігаються записки Леніна Д. І. Курському про необхідність негайного внесення законопроекту про найсуворіші покарання за хабарництво і лист Леніна в ЦК РКП (б) із пропозицією поставити на порядок денний питання про виключення із партії суддів, що винесли занадто м'які вироки в справі про хабарників.

Декрет РНК «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. став першим у Радянській Росії правовим актом, що передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво (позбавлення волі на термін не менше п'яти років, сполучений із примусовими роботами на той же термін). Цікаво, що в цьому Декреті замах на одержання або дачу хабара прирівнювався до закінченого злочину. Крім того, не був забутий і класовий підхід: якщо хабародавець належав до іміщого класу і намагався зберегти свої привілеї, то він засуджувався «до найбільш важких і неприємних примусових робіт», а все майно підлягало конфіскації.

Слід відзначити, що Кримінальний кодекс УРСР 1927 року за отримання хабара при обтяжуючих обставинах передбачав застосування виключної міри соціального захисту – розстріл. Тобто, фактично майже через 200 років після запровадження смертної кари за хабарництво Петром I, радянська влада знову зробила спробу боротися з корупцією найбільш радикальними методами.

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. Ця боротьба, на нашу думку, характеризується декількома цікавими і важливими рисами.

По-перше, радянська влада не визнавала слово «корупція», дозволивши ввести його у вжиток лише наприкінці 80-х років. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» і т.п. Заперечуючи термін, заперечили поняття, а отже і явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу й аналіз цього явища, і будь-яку боротьбу з його кримінально-караними наслідками.

гова порука, побори. Будь-яке призначення на посаду супроводжувалося хабарем. Хабар давали і під загрозою зняття з посади, за отримання поза фондovими матеріалами, за квартири і автомобілі, за приховування компрометуючих матеріалів. Були хабарі-подарунки, під виглядом національних традицій; хабарі-податки, які оплачувалися в заздалегідь обумовлених розмірах, в певні терміни. Ця діяльність здійснювалася відкрито, на очах численних контролюючих органів, установ і громадськості, і всім було відомо, що на вершині цієї корумпованої піраміди знаходиться перший секретар ЦК Компартії Узбекистану, кандидат в члени Політбюро ЦК КПРС Ш. Рашидов, якого підтримував Л. Брежнев» [8, 145].

Прикладом спроб радянської влади боротися з корупцією може слугувати доручення М. С. Горбачова в 1985 році Б. М. Єльцину очистити Москву від корупції. Єльцин завзято взявся до справи: з 33-х секретарів райкомів міста Москви свої посади зберегли лише 10. Лише в міському комітеті за зловживання було заарештовано майже дві тисячі службовців. Як результат невдалих спроб, наприкінці 1988 року «узбецька справа» вийшла на членів самого Політбюро, яке домоглося від Горбачова її припинення. Останнім кроком боротьби радянської влади з корупцією була прийнята в липні 1991 р., Постанова Секретаріату ЦК КПРС «Про необхідність посилення боротьби зі злочинністю в сфері економіки». Але, як не дивно, ні про хабарництво, ні про корупцію в ньому не було ні слова.

З огляду на наведене, можна зробити висновок, що весь повоєнний період, у часи перебудови і після неї, ріст корупції відбувався на фоні ослаблення державної машини. Він супроводжувався такими процесами, як послаблення централізованого контролю, далі – розпадом ідеологічних поглядів, економічною стагнацією, а потім і падінням рівня розвитку економіки, нарешті – крахом СРСР і появою нових незалежних країн.

Таким чином, можемо зробити висновок, що сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що давно намічалися, і перехідним етапом від тоталітарної форми правління до демократичної.

Аналізуючи вищевикладений матеріал, на нашу думку, з числа найбільш важливих чинників, що визначають ріст корупції і мають історичні корені, крім дисфункцій державної машини і деяких історичних і культурних традицій, слід віднести:

- нагальний перехід до нової економічної системи, не в повній мірі забезпечений необхідною правовою базою і правовою культурою;
- відсутність у радянські часи нормальної правової системи і відповідних культурних традицій;
- розгалуженість бюрократичної системи та послаблення партійної системи контролю;
- правовий нігілізм і правова неосвіченість широких верств населення.

Після проголошення незалежності України проблема корупції набула особливої гостроти. Необхідність створення реальних механізмів попередження та протидії корупції зумовила необхідність прийняття відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на попередження та боротьбу з корупційними діяннями.

До прийняття Закону України «Про боротьбу з корупцією» в Україні діяла низка нормативних актів, якими декларативно проголошувалась необхідність боротьби з корупцією, при цьому не визначаючи необхідні правові і організаційні основи для попередження, виявлення та припинення проявів корупції, усунення шкідливих наслідків, завданих внаслідок вчинення корупційних діянь.

Так, у розпорядженні Президента України від 28 вересня 1992 року «Про додаткові заходи щодо посилення боротьби із злочинністю та зміцнення правопорядку в Україні» Кабінету Міністрів України, міністерствам, іншим центральним органам державної виконавчої влади, Раді Міністрів Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям було доручено усунути недоліки в роботі по боротьбі з корупцією.

Постановою Верховної Ради України від 23 січня 1993 року «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» було визнано необхідним зобов'язати представницькі і виконавчі органи державної влади включити до програм соціального й економічного розвитку держави спеціальний розділ, в якому передбачити відповідні адміністративні і інші правові

но-правових актів, зокрема Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки та Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та слугує подальшою основою для вироблення нових заходів протидії корупції, виходячи із сьогоденних історичних реалій.

Висновки. Таким чином, на даному етапі можемо спостерігати досить значні зміни у підходах до визначення поняття «корупції» та заходів боротьби з означеним негативним соціальним явищем, що містить загрозу для розбудови нового суспільства та побудови демократичної, соціальної та правової держави. Не остання роль в даному процесі, як уявляється, відводиться нормам кримінального права та засобам кримінально-правової протидії означеному явищу.

Список літератури

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
4. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
5. Збірник міжнародних документів з питань запобігання та протидії корупції в Україні / укл. О. В. Пастухова. – Х. : Вид-во ХарІ НАДУ «Магістр», 2012. – 135 с.
6. Ахметова Н. Международный опыт противодействия коррупции // Власть. – 2009. – № 12. – С. 72–74.
7. Бортошек М. Римское право. Определения. Понятия. Термины. – М.: Политиздат, 1989. – С. 93.
8. Литвак О. М. Держава і злочинність: Монографія. – К.: «Атіка», 2004. – 427 с.
9. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.

Стаття надійшла 18.09.2017 р.

Р. А. Асеев, аспірант

Одесский государственный университет внутренних дел
Кафедра уголовного права и криминологии
Сабанский переулок, 4, Одесса, 65014, Украина

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ КОРРУПЦИИ И ОСОБЕННОСТИ БОРЬБЫ С НЕЙ

Резюме

В статье проанализированы подходы к определению понятия коррупции и исследованы меры противодействия указанному явлению. Сделан вывод о том, что от определения и осознания сущности коррупции как негативного социального явления зависит комплекс мер, направленных на борьбу с ней, исходя из исторического опыта.

Ключевые слова: коррупция, предотвращение коррупции, взяточничество.

R. A. Aseev, Post-graduate Student

Odessa State University of Internal Affairs
the Department of Criminal Law and Criminology
Sabansky Lane, 4, Odessa, 65014, Ukraine

HISTORICAL MANIFESTATIONS OF CORRUPTION AND THE PECULIARITIES OF STRUGGLE

Summary

The article analyzes approaches to the definition of the concept of corruption and investigates measures to counteract this phenomenon. He concluded that from the definition and awareness of the essence of corruption as a negative social phenomenon depends on a set of measures aimed at combating it, based on historical experience

Key words: corruption, prevention of corruption, bribery.